L-EWWEL KTIEB TA' L-ERBGHA U GHOXRIN SENA

MARZU 1948.

IL-MALTI

QARI

LI TOĦROG

IL-GĦAQDA TAL-KITTIEBA TAL-MALTI

KULL TLIET XHUR.

IL-KITTIEBA TA' DAN IL-GHADD

Editorjal—Il-Jedd tal-Lsien Malti Faċċ. 3
JOHN MICHAEL TESTA—*Jum is-Sibt fir-Raħal* ,, 8
MONS. DUN ĠUŻEPP FARRUGIA—*L-Għar ta' Kalipsu* ,, 9
Ġ. CHETCUTI—Rapport tas-Segretarju għall-1947 ,, 10
It-Tielet Konkors Teatrali ,, 12
VIC. APAP—L-Aħħar Kapitlu ,, 13
Il-Kunsill ta' "Il-Għaqda tal-Kittieba tal-Malti" għas-Snin 1948-49 ,, 24
Reċensjonijiet ,, 25
Lista ta' Kontribuzzjonijiet għall-għajnuna tar-Rivista "Il-Malti" ,, 30
Matinee Lyrique fil-Każin ta' l-Istudenti ta' l-Università ,, 31
Avviż Editorjali ,, 31
Lista Kronoloġika tal-Membri Akkademiċi ta' "Il-Għaqda tal-Kittieba tal-Malti" ,, 32

IL-MALTI

QARI

LI TOHROG

IL-GHAQDA TAL-KITTIEBA TAL-MALTI

KULL TLIET XHUR

L-ERBGHA U GHOXRIN SENA 1948

MALTA—1948
STAMPERIJA TAD-DAR TA' S. ĠUŻEPP,
HAMRUN

IL-MALTI

QARI LI TOHROĠ *IL-GHAQDA TAL-KITTIEBA TAL-MALTI* MARZU 1948

IL-JEDD TAL-LSIEN MALTI

FTIT huma dawk l-ilsna li biex lahqu telghu t-tarġiet tal-ħajja letterarja għaddew minn baħar hekk imqalleb daqs il-lsien Malti. Il-lsien Malti biex l-ewwelnett jilbes il-libsa tal-lsien miktub iltaqa' ma' bosta xkiel u twegħir li żammewh għal mijiet ta' snin barra l-bieb ta' dawk l-ilsna l-oħra illi l-poplu Malti kellu jitgħallem biex jista' jitqies bħala poplu ċivilizzat. Ir-raġuni li għaliha l-lsien Malti dam ma laħaq il-grad ta' lsien letterarju għal mijiet ta' snin wara ilsna oħra tal-kontinent u ta' artijiet ġirien tiegħu kienu etnografiċi, lingwistiċi, kommerċjali u fuq kollox politiċi.

L-istorja tal-Gżejjer ta' Malta, qabel u wara l-waqgħa ta' l-Imperu Ruman sakemm Malta waqgħet taħt in-Normanni, tinsab midfuna fi dlamijiet suwed li fihom ebda xaqq ta' dawl ma nifed li sata' qatt jagħtina l-inqas ħjiel ta' razza u lsien. Sata' jkun li l-istess mewġiet ta' nies ġodda tħalltu u xorbu lil ta' qabilhom u mad-demm tħallat u xxorob ukoll l-ilsien li bih minn żmien il-Feniċi u l-Kartaġiniżi kienu jitkellmu niesna mat-tbexbix taż-żminijiet storiċi bħalma ġara fl-ixtut ta' minn tarf is-Surija sa tarf il-kosta ta' l-Affrika ta' Fuq. U kif il-lsien Lhudi kien inxorob mill-ħakma Aramajka u kif il-Puniku kien intefa mill-arti u l-klassiċiżmu elleniku u l-Latin iddakkar minn dan u ma ħelisx mill-influwenza tal-letteratura tiegħu u kif fl-aħħarnett il-Latin kellu, bħalma ġralu l-Lhudi, jinxtorob fil-bidu taż-Żminijiet tan-Nofs mill-Provenzal u mid-djaletti ta' l-Ilsna Romanzi, fosthom l-iktar fl-Italja, mid-djaletti Taljani u Sqallin, u kif ukoll l-Anglu-Sassoni kellu, mad-drawwiet tal-ħajja Normanna, jiddakkar ukoll mit-terminoloġija tan-Normanni li għandha sehem mhux ħażin fil-lessiku Ingliż, hekk ukoll il-Malti-Puniku kellu, mill-waqgħa ta' l-Imperu Roman jinxtorob jew jinħakem bl-influwenza politika, ekonomika, kommerċjali jew etnografika ta' dawk il-ġnus li kienu jiggvernaw dawn il-Gżejjer jew kellhom x'jaqsmu magħhom.

Fost il-fdalijiet li baqgħu sħaħ fl-egħruq tagħhom huma dawk ta' l-ilsien li l-lum insejħulu bl-isem tal-Lsien Malti. Jekk dawn

humiex il-fdalijiet ta' l-ewwel saff ta' lsienna l-qadim li tħallat u nxtorob minn ilsien ieħor sieħbu, bħall-Għarbi fi żmien il-ħakma Għarbija, jew huma fdalijiet ta' l-istess Lsien Għarbi, aħna ma nafux sewwa. Sew jekk wieħed jew l-ieħor, il-lum il-lsien li nitkellmu bih huwa l-ilsien Malti, u, bħala l-lsien li bqajna nitħaddtu bih, għandna nikkultivawh bħalma nazzjonijiet oħra jikkultivaw tagħhom bla ma joqogħdu jħarsu mil-liema nisel ġej u kif maż-żmien kellu jitħallat u jieħu s-sura tal-lsien volgari miktub u fl-aħħarnett is-sura ta' lsien letterarju.

Il-Malti, għandna nistqarruh b'wiċċna minn quddiem, huwa l-uniku lsien semitiku fl-Ewropa, mitkellem minn nies ta' razza mediterranea ewropea. Naraw li l-ilsien ta' ġnus oħra, imħabba l-kondizzjonijiet politiċi u ekonomiċi li fih insab pajjiżhom minn żmien għal ieħor u t-taħlit ta' razez oħra ma' demmhom, tbiddel fl-inflessjonijiet morfoloġiċi, it-terminoloġija tiegħu żdiedet bi kliem ta' dawk in-nies li ħakmuhom jew tħalltu fid-demm magħhom u, wara żmien, ilsienhom intgħaġen f'sura ġdida, li wara mijiet ta' snin, bl-influwenza tal-letteratura ta' ilsna barranin qaribhom jew ta' nies ġirien tagħhom deher imżejjen b'letteratura li biha sata' joqgħod ma' dawk ta' nazzjonijiet oħra b'ċiviltà letterarja tagħhom.

*Dak it-tibdil morfoloġiku, lessikali u sintattiku li għaddew minnu l-ilsna ewropej, nistgħu ngħidu li għadda minnu wkoll il-lsien Malti, iżda dan ma satax ikollu l-isvilupp letterarju hekk malajr u hekk kbir bħall-ilsna l-oħra ta' l-Ewropa u dana mħabba ċ-ċirkustanzi etnografiċi u storiċi. Fil-waqt li ilsna oħra tħalitu u ntgħaġnu ma' ilsna oħra ta' demm qarib bħat-Taljan u l-Franċiż mil-Latin u l-ilsna Romanzi kollha mil-*langue d'Oc *u* l-langue d'Oil *(Provenzal, Spanjol, ecc.), il-Malti, biex ikabbar il-vokabolarju tiegħu komuni u tekniku, kellu jissellef minn ilsna Ewropej li mhumiex qaribu u b'hekk infatam mill-isvilupp semitiku tal-Lsien Għarbi li tista' tgħid huwa wieħed mill-ftit fergħat taz-zokk il-kbir tal-Lsien Semitiku li baqa' jgħix. Ġara għalhekk li taħt il-ħakma ta' nazzjonijiet Ewropej il-Malti minn żmien il-bidu taż-Żminijiet tan-Nofs sa madwar mitt sena ilu qatt ma kien imgħallem fl-iskejjel u t-tagħlim tiegħu kien għall-ewwel u għal bosta snin imqanżah u dlonk imwarrab bħala tagħlim ta' ebda fejda, u tagħlim ta' lsien mingħajr alfabet u grammatika.*

Minn żmien De Soldanis, li kien l-ewwel wieħed li hareġ Grammatika Maltija taħt l-isem ta' Lingua Punica presentemente usata dai Maltesi, ecc. *(1750), mingħajr ma ngħoddu dawk il-ftit ta' qabel li tagħhom għad għandna xi manuskritti (versi, prietki, ecc.), inħolqu mal-35 alfabet, u, ħlief xi tnejn, ma seħħux għal żmien twil. L-oħrajn mietu f'qasir żmien u bosta minnhom fin-nieqa.*

Fost l-ilsna mgħallmin fl-iskejjel u użati fl-attijiet notarili, fil-Qrati u fl-amministrazzjoni, li kienu l-Latin, it-Taljan-Sqalli, u dan l-aħħar it-Taljan u minn xi 135 'l hawn l-Ingliż, il-Malti kien, tista' tgħid, il-Germuda tad-dar. Kulħadd iwarrbu, kulħadd iħares lejh bl-ikrah, kulħadd jistħi jikteb bih u saħansitra jitkellem bih fl-ambjenti burokratiċi u leġislativi u, bħal Germuda tal-ħrafa, ħutu minn omm oħra, imżejnin bl-isbaħ ilbies, kienu xeħtuh fil-kċina u ħallewh b'libsa maħmuġa u mċarrta f'rokna tad-dar. Iżda l-jedd tal-lsien Malti f'dar missieru, bil-ġhież tiegħu li wiret mit-twelid f'dawn il-gżejjer, fl-aħħar wasal waqtu. Wara ħafna taqlib ta' fortuna, dan l-imċewlaħ ta' Malti li qatt ma seta' jseħħlu li jidħol u joqgħod għas-seħħ fl-iskejjel u jibni letteratura, sab min jifdih u jerfagħlu ġichu. Bis-saħħa tal-moviment laborista li qam wara l-Gwerra l-Kbira mat-twettiq tal-jeddijiet Kostituzzjonali tal-pajjiż, kienet xegħlet ukoll qalb il-proletarjat tal-Gżira l-ħajra li tingħaqad, fost il-Kittieba tal-Malti, xirka li taħseb biex lill-kitba Maltija tagħtiha sura ta' ortografija waħda u tal-lsien letterarju, u din, malli twaqqfet, fetħet it-trieq biex fl-aħħarnett il-Malti jiġi magħruf bħala lsien ta' tagħlim fl-Iskejjel, fl-Università, u bħala lsien uffiċjali fil-pubblikazzjonijiet tal-Gvern, fl-Attijiet Notarili u fil-Proċeduri Leġislativi.

Il-ħuġġieġa li xegħlet f'daqqa bit-twaqqif tal-Malti bħala lsien miktub tal-poplu u għall-poplu mill-moviment tal-proletarjat għad-drittijiet ċivili tiegħu fl-amministrazzjoni kostituzzjonali tal-pajjiż kienet donnha li tnisslet minn dik il-ġamra nar li kienet ilha taqbad b'nar bati taħt l-irmied fil-qalb maltija minn dawk iż-żmenijiet bikrija tal-Kunsill Popolari taż-Żminijiet tan-Nofs, meta 'l hawn u 'l hinn kien instama' xi leħen mill-kotra tal-mastranzi jitlob li fil-Kunsill flok bl-Isqalli-Taljan it-taħdit isir bil-Malti, jiġifieri bi Lsien il-Poplu.

Sa mill-1912, fil-ġurnal "Il-Habib", li tista' tgħid kien l-ewwel organu ta' l-ewwel kittieba tal-Għaqda—ġurnal maħruġ mid-

*Dar ta' l-*Unione Cattolica *u tax-Xirka Operaja ta' San Ġużepp— kienu bdew jidħru kontribuzzjonijiet ta' proża u poeżija Maltija b'xejra letterarja sabiħa. Id-Direttur ta' dak il-ġurnal kien Ġużè Muscat Azzopardi, il-magħruf rumanzier u poeta Malti, li kien dik il-ħabta wieħed mill-ixjeħ fost il-kittieba tal-Malti, u wieħed minn xi tliet fergħat li kienu baqgħu jgħixu miz-zokk il-kbir ta' żmienu l-kittieba. Fl-1920, wara l-mewġ tal-Gwerra l-Kbira li kienet felġet il-ħajja letterarja tal-pajjiż, mas-sejħa li xxandret fil-ġurnali biex titwaqqaf kitba soda u sħiħa tal-letteratura Maltija, kienet instemgħet ukoll dik tal-moviment laborista li fost il-programm tal-missjoni politika tiegħu kellu dik li jdaħħal il-Malti fl-Iskejjel, fil-Qrati u fl-Attijiet Notarili. Fit-twettiq ta' dan il-programm popolari kellha sehem kbir, bil-ħidma tagħha, il-Għaqda tal-Kittieba tal-Malti, li b'danakollu żammet ruħha mifruda minn kull skop politiku li bih, bil-qawmien tal-Malti u t-twaqqif tiegħu fl-Iskejjel u fil-Qrati jinqered xi Ilsien ieħor. Nistgħu ngħidu, iżda, illi l-Għaqda qatt ma kellha dan il-ħsieb u dana stqarritu kemm-il darba bil-kitba tagħha u b'għemilha, għaliex hija taf illi t-tagħlim kulturali ta' ilsna oħra ewropej, huma x'inhuma u, l-aktar dawk li magħhom kellna rabta storika u tradizzjonali, għal raġunijiet etnografiċi, politiċi u kummerċjali, flok li jfaqqru lsienna, fil-letteratura tiegħu, jistgħu biss ikabbruh u jżejnuh b'dak l-ilbies li bih il-lum jixraqlu jidher fost il-ġnus ċivilizzati. U dana narawh mill-kitba kotrana u mirquma tal-kittieba tagħha, ibda minn dik ta' dawk il-kittieba li kienu l-ewlenin fost il-membri xjuħ tal-Għaqda, li kellhom kultura letterarja ta' ilsna ewropej, jiġifieri rumanzi, li biha tgħallmu u żejnu moħħhom fuq il-bank ta' l-iskejjel qodma tagħna.*

U l-Għaqda dejjem baqgħet miexja lejn trieqtha bla ma ħarset 'l hawn jew 'l hinn biex togħġob il-partiti politiċi. Dan l-organu tal-Għaqda "Il-Malti" għoddu għalaq 23 sena ta' ħajja letterarja (ħajja twila li s'issa ebda xirka oħra letterarja Maltija ma kellha l-ħila tgħixha). Ma' tul dan iż-żmien dan l-organu qatt ma waqaf mill-ħidma tiegħu, u, għalkemm 'l hawn u 'l hinn sab min ifixklu u jheddu, hu qatt ma qies u lä t-tfixkil u lanqas it-tehdid u baqa' dejjem jaqdef u jaqsam il-baħar imqalleb ta' xortih. Il-Għaqda qatt ma ndaħlet biex teqred it-tagħlim jew il-kultura ta' ebda lsien, għax bħalma fissirna, sabet il-fejda tagħha fihom, iżda lanqas imbagħad ma ħamlet li jfixkluha jew jeqerduha

u ħambqet u xammret, bħalma kien dmir tagħha li taqbeż għall-jeddijiet tagħha — għall-jedd tal-lsien Malti, għall-inqas bħala lsien li għandu jkun miktub grammatikalment u letterarjament.

Il-Għaqda sabet għedewwa u ħbieb ukoll. Nistgħu ngħidu iktar ħbieb milli għedewwa. L-akbar għedewwa li kellha kienu dejjem u għadhom iktarx dawk li fiha jaraw il-għul jew aħjar il-għadu ta' l-ilsien tal-koltura tradizzjonali tagħna—ta' dik il-koltura lingwistika li twieldet fostna mis-seklu erbatax u baqgħet tgħix tajjeb sas-seklu Dsatax sakemm għal raġunijiet burokratiċi, amministrativi u forsi wkoll ekonomiċi, u, fl-aħħarnett legali, kellu jidħol u jaħkem fostna bħala lsien uffiċjali u istruttiv l-Ilsien Ingliż li hu l-ilsien ta' l-Imperu li taħt il-Bandiera tiegħu Malta qiegħda tgħix il-ħajja ta' risq kolonjali, strateġiku, ċivili u ekonomiku tagħha. B'danakollu ebda lsien li bih konna dari nitgħallmu u, li l-lum jista' jiswielna, għadu ma nqered, u lanqas nittamaw li jinqered sew bit-tixrid tat-tagħlim ta' l-ilsien ta' l-Imperu jew tal-Malti, u, bħalma nixtiequ r-risq lill-Malti, nixtiquh ukoll lil dawk l-ilsna kolha li minnhom nistgħu nistgħallu sew il-ġid edukattiv kemm il-ġid ekonomiku tal-pajjiż.

Il-fehmiet tal-Għaqda minn dejjem kienu safja u mill-bidu tagħha sal-lum dejjem baqgħet sejra lejn tieqtha bi ħsieb wieħed : Il-progress tal-Malti bħala Lsien Miktub, *u fuq hekk il-Malti, nerġgħu ngħiduh, għandu l-jedd tiegħu, jedd li hu għajjur għalih, bla ma jippretendi li jindaħal f'dak ta' ilsna oħra.*

X'għadda mill-Għaqda mit-twelid tagħha sal-lum u kif is-sistema tal-kitba tagħna huwa l-lum magħruf mill-Gvern hija storja li kulħadd jafha. Il-jedd tal-Malti bħala lsien uffiċjali fil-proċeduri u attijiet legali u lsien ta' tagħlim fl-skejjel sew elementari kemm sekondarji, u saħansitra fl-Università, kien magħruf u mwettaq mill-Gvern ukoll minn qabel ma reġgħet ġietna l-Kostituzzjoni l-ġdida. U jekk qatt kien jew hawn Gvern Kostituzzjonali li sata' jew jista' jgħożż il-ħidma u l-valur tal-Għaqda huwa l-Gvern tal-Haddiema li fih hemm l-istorja tat-twelid tal-Għaqda meta flimkien mal-moviment Laborista għad-drittijiet Kostituzzjonali tal-pajjiż kien ukoll inbeda l-moviment tal-Malti għad-drittijiet tiegħu bħala lsien miktub.

Iż-żerniq tal-ħajja kostituzzjonali tal-lum għall-ilsien Malti jidher sabiħ. B'riħet il-Gvern il-ġdid il-Malti beda dieħel ukoll fil-kitba amministrativa, u 'l quddiem nittamaw li jitqiegħed fuq qebla hekk soda li minn fuqha ma jkunx jista' jiġġarraf.

"JUM IS-SIBT FIR-RAHAL"

(*Traduzzjoni ta'* JOHN MICHAEL TESTA, *ta' 16-il sena, minn* "Il Sabato del Villaggio" *ta' Giacomo Leopardi*)

Tfajla rahlija ġejja ġà mill-oqsma,
F'inżul ix-xemx sabiħ,
Taħt abtha qattejn għalf, wiżżomm f'idejha
Hodon mimli bil-ward flimkien mal-vjoli;
Sabiex hi kif bħas-soltu,
Tmur thejji biex iżżejjen,
Għall-għada jum ta' festa, ix-xagħ'r wis-sider.
Bil-qiegħda mal-ġirien,
Hemm fuq il-għatba tinseġ qiegħda x-xwejħa :
U tħares lejn il-jum qed igħib, jintilef...
Tfakkar il-ġrajja ta' sbuħet żgħozitha,
Waqt li fil-jum tal-festa drat tiżżejjen,
Waqt li f'saħħitha u ħelwa
Hi kienet tiżfen qalb żagħżugħa, ħbiebha,
Li hija kellha fiż-żgħurija tagħha.
Hekk dlonk jiddallam l-ajru,
Jikħal is-sema, ifeġġ id-dell li nheba
Minn fuq il-bjut u l-għolja,
Għad-dawl ta' qamar illi għadu tiela'......
Jew il-qanpiena tgħarraf
Tal-festa l-jum li ġejja,
Li b'dak il-leħen igħidlek,
Li qalbek tifraħ, tferraħ.
It-tfal fi gzuz igħajtu,
U 'l hawn u 'l hinn dawn jaqbżu.
Jagħmlu għagħa ferrieħa.
Bil-qiegħda l-bidwi, ħdejn il-mejda fqajra,
Bl-imgħażqa ħdejh, isaffar,
U ġwejjed jaħseb fl-għada s-serħ minn tiegħu.

Imbagħ'd—hemm meta jitfi kull dawl ieħor,
Kollox f'sikta jaqa';
Tinstema' l-mazza tħabbat, is-serrieq,
Tal-mastrudaxxa, mqajjem
F'ħanut magħluq mixgħul bil-lampa tnemnem,

Ighaġġel, hemm iħabrek,
Sabiex iħejji x-xogħ'l sa sbieħ il-għodwa.

Dan huwa s-seba' u l-isbaħ jum għalina.
Mimli bil-ferħ wit-tama :
Il-għada : b'dieqa u dwejjaq
Mimlija s-siegħa; li għax-xogħ'l tas-soltu
Kull wieħed jaħseb sabiex jerġa' jersaq.

Oh ! Tfajjel żgħir daħkani,
Hajtek daż-żmien, imwarrda
Hija bħal għodwa b'dawl u b'ferħ mimlija.
Għodwa ta' skiet u ħemda,
Li qiegħda tħejji l-btala għall-ħajja tiegħek.
Ifraħ oħ tfajjel : issa ħajtek
Hi safja bħar-Rebbiegħa...
Xejn aktar ngħidlek; iżda l-btala tiegħek
Bid-dewmien tagħha ma tkunlekx ta' sogħba.

L-GHAR TA' KALIPSU

Ta' Mons. Dun Ġużepp Farrugia

Hemm, fejn ir-riħa tal-larinġ utieqa
Tfewwaħ tal-ġonna l-medda s-sena kollha :
Hemm, fejn man-nifs tal-fewġa l-klin jimmolla,
Ixerred riħtu tfuħ ma' kull ċaqliqa :

Hemm, fejn in-naħla 'l ward iżżur mixtieqa
Sabiex l-għasel iġġorr għal ġewwa l-qolla :
Hemm, fejn weraq ir-rand wiċċu 'l fuq għolla
Biex jara 'l mewġ jitbennen bħal ġo nieqa :

Hemmhekk Kalipsu, bint l-allat, nissieġa
Ta' plejju u sagħtar b'ħajt tad-deh'b u fidda,
Nisġet l-għanja ta' mħabba b'qalb Għawdxija,

U l-għanja għanniet, mixgħula daqs ħuġġieġa.
Lill-mewġ, bil-lejl, xħin kien ġa l-qamar idda.
Għax lil min ħabbet hi ma riedx jaf biha.

Għawdex. 12. 2. 48.

Rapport tas-Segretarju għas-sena 1947

Il-mixja 'l quddiem tal-Ilsien Malti li bdiet malli twaqqfet l-Għaqda tal-Kittieba tal-Malti, kompliet dejjem tissaħħaħ minn sena għal oħra, u s-sena li għaddiet ir-rebħa tal-Ilsien Malti — li hi r-rebħa tagħna — ġiet assigurata.

Insibu fil-Kostituzzjoni l-ġdida, Klawsula 46 (1) illi "l-Ilsien Ingliż u l-Ilsien Malti jkunu l-ilsna uffiċjali ta' Malta"; u fit-(3) taqsima nsibu illi "xejn ma għandu jsir sew b'leġislazzjoni jew b'għemil amministrativ li jċekken, jew inaqqas mill-pożizzjoni tal-Ilsien Ingliż jew tal-Ilsien Malti bħala lsien uffiċjali jew illi jittanta sabiex irażżan l-użu tiegħu fis-servizz pubbliku".

Ma hemmx għalfejn ingħid illi dan kollu huwa r-riżultat tal-ħidma kbira mwettqa mill-"Għaqda" tagħna u mill-ħbieb u mill-Għaqdiet tal-Malti.

Ma' tul din is-sena l-kampanja ta' l-egħdewwa kontra l-Ilsien Malti reġgħet xegħlet fil-ġurnali, iżda għalkemm il-"Għaqda" bħala għaqda ma weġbitx għal dawk l-attakki kontra l-Malti, imma kienu membri tal-"Għaqda" li, b'argumenti sodi u konvinċenti, waqqgħu u xejnu l-ħidma kollha anti-Maltija li saret.

Fl-Elezzjonijiet Ġenerali li saru f'Ottubru li għadda, il-Partit Laburista ħa f'idejh it-tmexxija ta' pajjiżna. Fit-8 ta' Novembru, il-Għaqda kitbet lill-Onor. Dr. P. Boffa, M.D., O.B.E., Kap tal-Ministeru, u, filwaqt li ferħitlu għar-rebħa li l-Partit Laburista kellu fl-Elezzjoni Ġenerali u xtaqitlu kull suċċess fis-snin li ġejjin, wegħditu kull għajnuna f'kull kwistjoni u f'kull xogħol li jkollu x'jaqsam ma' l-Ilsien Malti.

Fl-4 ta' Awissu li għadda reġa' bħas-sena ta' qabel, kellna ċ-ċerimonja tal-Premju Muscat Azzopardi. Il-premju dis-sena ħadu, kif bid-dritt kollu kien jistħoqqlu, is-Sur Nin Cremona, li għal kważi tletin sena ħadem bla mistrieħ sabiex jara l-Ilsien Malti mqiegħed fil-pożizzjoni għolja li tixraqlu sew f'dik li hi edukazzjoni kemm f'dik li hi ammnistrazzjoni tal-pajjiż. Inħossuna mkabbrin li ngħidu illi l-idijal kbir li 25 sena ilu ħolmu Ġuże' Muscat Azzopardi, Ninu Cremona u sħabhom, il-lum intlaħaq mija fil-mija.

Iċ-ċerimonja li saret fl-Università taħt il-presidenza ta' l-E.T. il-Gvernatur Sir Francis C. Douglas, kienet suċċess. Tkellmu s-Sur Ivo Muscat Azzopardi (flok il-fundatur is-Sur Gino Muscat Azzopardi li kien imsiefer), ir-rebbieħ tal-premju s-Sur Nin Cremona, il-President tal-Għaqda, Dr. G. Galea, il-Professur P.P. Debono, Aġent Rettur ta' l-Università, il-Professur G. Aquilina, Professur tal-Malti u l-Ilsna Orjentali, u l-Eċċ. Tiegħu l-Gvernatur.

L-organizzazzjoni ta' din iċ-ċerimonja kienet fdata f'idejn is-Sinjuri Ivo Muscat Azzopardi u Ġuże' Chetcuti.

Inħossni fid-dmir li nirringrazzja f'isem il-membri tal-"Għaqda tal-Kittieba tal-Malti", lis-Sur Gino Muscat Azzopardi, il-fundatur ta' dan

il-premju, għall-ġid kbir li hu qed jagħmel għal-Lsien Malti, ġid li aktar ma jgħaddu s-snin aktar jinħass, ġid li ma nistgħu ninsew qatt.

TRIQ ĠUŻE' MUSCAT AZZOPARDI

Fil-15 ta' Mejju, 1947, bgħatna ittra lis-Segretarju tal-Gvern u fiha tlabnieh biex waħda mit-toroq f'Ħal Qormi tissemma għal Ġuże' Muscat Azzopardi b'tifkira tal-ħidma kbira li hu wettaq fil-qasam tal-letteratura u tal-poltika f'Malta.

S'issa t-talba tagħna għad ma ġietx mismugħa.

LAQGHAT

Il-"Għaqda" ma' tul is-sena sejħet seba' laqgħat tal-Kunsill (tnejn minnhom ma sarux għax ma kien hemmx quorum), u Laqgħa Ġenerali-Akkademika. F'din il-laqgħa s-Sur Erin Serracino Inglott qara biċċa xogħol tiegħu drammatika "Il-Barrani".

Ġiet maħtura Kummissjoni magħmula mis-sinjuri Victor Apap, Nikol Biancardi u Michael Kissaun, biex tieħu ħsieb torganizza rappreżentazzjoni teatrali b'riżq il-"Għaqda" iżda, kif fisser is-Sur Biancardi f'laqgħa tal-Kunsill, instabu diffikultajiet kbar u hu impossibbli li din ir-rappreżentazzjoni ssir għal issa.

TEATRU NAZZJONALI

Ma' tul s-sena kien hemm ħafna korrispondenza, fost kollox ittra lis-Sur Nikol Biancardi li fiha għarrafnieh li "l-Għaqda tapprova bil-pjaċir kollu r-riżoluzzjoni dwar it-Teatru Nazzjonali mgħoddija mill-'Għaqda Maltija—Bajda-u-Ħamra' fil-laqgħa li saret fil-Headquarters tal-General Workers Union, fil-5 ta' Ġunju, 1947."

Xieraq li dis-sena wkoll nifirħu lis-Sur Nikol Biancardi għall-Konkors Teatrali 1947 li rnexxielu jagħmel b'suċċess akbar minn tas-sena ta' qabel. Nittamaw illi, minkejja d-diffikultajiet kbar li jeżistu, dawn il-Konkorsi jibqgħu jsiru minn sena għal oħra għall-ġid u għall-kobor tal-Palk Malti.

ESIBIZZJONI TA' L-ARTI

Fil-5 ta' Awissu, 1947, is-Sur Joseph Edward Doublet, Editur tal-Maltese Journal, bagħat jistedinna biex il-"Għaqda" tieħu sehem fl-Esibizzjoni ta' l-Arti u ta' l-Industrija Maltija li kellha ssir fi New York City mit-3 sad-9 ta' Novembru, 1947. Irnexxielna niġbru, bla ħlas xejn, mal-20 ktieb ta' awturi Maltin, u hekk il-letteratura Maltija ġiet rappreżentata f'dik il-Wirja ta' Arti li, kif qrajna dan l-aħħar fil-ġurnali, irnexxiet ħafna.

"IL-MALTI"

L-organu uffiċjali tal-"Għaqda" IL-MALTI, ħareġ bħas-snin l-oħra ta' qabel, għalkemm id-diffikultajiet finanzjarji li sibna ma' tul is-sena kienu kbar mhux ftit. Dis-sena wkoll il-Gvern tana sussidju ta' £20, sussidju li l-lum, imħabba li l-ispejjeż ta' l-istampa u kull ħaġa oħra huma għoljin wisq, ftit jista' jservina biex nintrefgħu mill-baħar ta' twegħir finanzjarju li ninsabu fih. Ta' dan jistħoqq tifħir lit-Teżorier li rnexxielu jżomm sħiħ biex ma naqgħux f'telfa finanzjarja.

Imħabba li t-tabib Ġuże' Galea jinsab imsiefer, IL-MALTI issa jinsab immexxi mill-Aġent President tal-"Għaqda", is-Sur Nin Cermona li ipso facto laħaq Aġent Direttur tar-Rivista.

TIFKIRA B'ĠIEH MONSINJUR CARUANA

Is-Segretarju tal-Kumitat għall-Kommemorazzjoni ta' għeluq il-mitt sena mill-mewt ta' Mons. F.S. Caruana, f'ittra li bagħtilna fil-15 ta' Settembru, 1947, talabna biex f'"IL-MALTI" tidher xi kitba b'tifkira ta' Mons. F.S. Caruana. Dan għamilnieh f'"IL-MALTI" ta' Diċembru li għadda. Ta' min isemmi li wieħed mill-promoturi tal-festi li saru b'tifkira tal-Monsinjur Caruana kien is-Sur Marju Agius, membru Akkademiku tal-"Għaqda".

Dis-sena l-Professur Dun E. Coleiro u Patri J. Mejlak, ġew unanimament maħtura membri akakdemiċi tal-"Għaqda".

Fuq deċiżjoni tal-Kunsill delegazzjoni magħmula minn Dr. G. Galea, u s-Sinjuri Ninu Cremona u Ġuże' Chetcuti marret tifraħ lill-Professur Mons. P. P. Saydon fl-okkażjoni tal-ħatra tiegħu bħala Kamrier Segriet tal-Papa.

Il-"Għaqda" ferħet ukoll lill-Wisq Rev.du Patri. G. Delia, S.J., meta nħatar l-ewwel Provinċjal fil-Provinċja l-ġdida tal-Ġiżwiti f'Malta, u lit-Tabib G Galea li ngħażel bħala Lettur tal-Mediċina Legali fl-Università Rjali ta' Malta.

IT-TIELET KONKORS TEATRALI

Din is-sena l-Kumitat tal-Għaqda "Bajda u Ħamra", biex dejjem jinkoraġġixxi l-kitba u r-rappreżentazzjoni ta' produzzjonijiet teatrali Maltin nieda Konkors letterarju-teatrali.

Għall-ewwel kien hemm il-ħsieb illi jingħataw premijiet għall-aħjar tliet produzzjonijiet u tliet premijiet b'diploma għall-aħjar reċitar; iżda billi l-konkorrenti kienu 24 wieħed, li minnhom tnaqqsu erbgħa li ma mxewx ma' xi kondizzjonijiet meħtieġa, il-premijiet sa jkunu 9 sew għal dak li hu xogħol letterarju kemm għal dak li hi rappreżentazzjoni. L-eżaminaturi huma: il-Kap. J. B. Busuttil, is-Sur Nin Cremona u s-Sur Gino Muscat Azzopardi.

Nittamaw li ma ndumux ma nkunu nafu r-riżultat tar-rebbeħin ta' dan il-Konkors li b'riħtu l-arti drammatika tidher li qiegħda timxi hekk 'il quddiem.

L-Aħħar Kapitlu

Ta' VIC. APAP

(Buzzett Drammatiku f'Att wieħed)

DRAMATIS PERSONAE

QARREJ.

MARI', qaddejja, xebba ta' madwar 40 sena.

KARMNU, namrat ta' Marì, ta' 36 sena, sbozz u goff fi kliemu.

ĠORĠ PORTELLI, sieħeb fin-negozju ma' Ġużè Għaxaq; raġel eleganti ta' madwar 45 sena.

YOLANDA, xebba moderna u fuq ruħha, ta' 22 sena, bint in-negozjant Ġużè Għaxaq.

FREDU CARUANA, tabib ta' xi 35 sena.

SPETTUR TAL-PULIZIJA, serju, ħarsa mqita, sod fi kliemu.

SURĠENT TAL-PULIZIJA.

4 KUNNISTABBLIJIET.

L-azzjoni ssir fi żmienna.

Id-dwal kollha jinżammu mitfija. Il-purtieri tal-palk jinfetħu kemm iħallu wisa' ta' pultruna. Minn fuq jinxteħet rifless irqiq abjad qawwi; f'dan ir-rifless jidher RAĠEL *bil-qiegħda fuq pultruna, bi ktieb f'idu jaqra.*

QARREJ: L-aħħar kapitlu. Dak in-nhar sebaħ jum ta' xita qliel u ragħad ikarwat mas-sema kollu. Kien jum minn dawk li jnissel swied fil-qalb f'kulħadd. It-toroq, kollhom għadajjar u tajn, kienu baħħ, tneħħi xi raġel għaddej iħaffef għal xogħlu jew sejjer lura jinġabar lejn daru. Ix-xita ma waqfet xejn; is-sajjetti ta' sikwit kienu jċaqċqu mas-sema; ir-ragħad warajhom kien jinstama' jgerger minn naħa għal oħra tal-Gżira b'qilla li twaħħax u twerwer. Hekk baqa' l-ajru sa ma dalam. Ma kienx jidher li t-tempesta sa ttaffi: ir-riħ baqa' jvenven b'l-istess qawwa; il-beraq u s-sajjetti ma naqqsux; ix-xita ssoktat nieżla qliel.

Ir-rifless jintefa. Il-purtieri jingħalqu għal kollox u jerġgħu jinfetħu malajr, fil-ħin li jinxtegħlu dwal baxxi. Il-qarrej u l-pultruna ma jibqgħux jidhru iżjed.

Fil-fond, loġġa li tagħti għal fuq ġnien; quddiem il-loġġa kuritur: min-naħa tax-xellug jagħti lejn il-bieb ta' barra, min-naħa tal-lemin għal kmamar oħra tad-dar. Mal-ħajt tal-lemin: arloġġ kbir tal-mażżri u bieb ta' kamra. Xi siġġijiet u għamara ħafifa.

Fuq siġġu, fil-ġenb, hemm kapott ta' raġel, par ingwanti, muffler u kappell.

Fil-għaxija. Kultant xi berqa u ragħda fil-bogħod; fid-dawl tal-beraq tidher ix-xita.

Min-naħa tal-lemin jidħlu MARI' *u* KARMNU. *Jitkellmu minn taħt il-lsien.*

MARI: Ħalli nittawlilhom. (*Tmur tittawwal mit-toqba tal-muftieħ tal-kamra tal-lemin. Tersaq lejn Karmnu li jibqa' mġenneb*). Għadu hawn.

KARMNU: Meta l-aħjar noħroġ, biex għal għajn in-nies nidher li tlaqt.

MARI: Ikun jaqbel li ma tergax tidħol mill-bieb tal-faċċata.

KARMNU: Issa mmur sa għand Majsi nieħu tazza nbid; imbagħad naqbeż fil-ġnien minn wara.

MARI: Minn hemmhekk ħadd ma jarak f'dat-temp li hu.

KARMNU: Meta tingabar is-sinjorina, għamilli sinjal b'xemgħa minn wara l-ħġieġ u iftaħli l-beb tal-ġnien.

MARI: Il-bieb imsakkar. Iċ-ċavetta żżommha s-sinjorina.

KARMNU: Ma ġara xejn Iftaħli minn hawn. (*Juriha l-loġġa li tagħti għall-ġnien*).

MARI: Hekk nagħmlu.

(*Karmnu jitlaq min-naħa tax-xellug. Mari tagħti daqqa ta' għajn lejn l-arloġġ li jibda jdoqq id-disgħa, u titlaq min-naħa tal-lemin.*)

Jinfetaħ il-bieb tal-kamra tal-lemin, minnu jitfaċċa ĠORĠ PORTELLI *b'valiġġa żgħira f'idu.*

ĠORĠ: (*b'wiċċu 'l ġewwa fil-kamra*). Il-lejl it-tajjeb. (*Jagħlaq il-bieb warajh u jmur jaqbad jilbes il-kapott, il-muffler u l-ingwanti. Ikun għadu kemm beda meta min-naħa tax-xellug tidħol YOLANDA*).

YOLANDA: (*fuq ruħha*) Il-lejl it-tajjeb, sur Ġorġ.

ĠORĠ: Il-lejl it-tajjeb, sinjorina.

YOLANDA : (*waqt li tneħħi l-kappell u tħares lejn l-arloġġ*) Tard il-lum, Sur Ġorġ.

ĠORĠ : Iii hawn. Qabel ninsa, lill-papà ħallejtlu £300; daħħalthom mingħand xi klijenti l-lejla. Jekk jogħġbok ħu ħsieb iddepożitahom inti għada fil-għodu għaliex jien ma nilħaqx.

YOLANDA : Ġmielek inti, sejjer bl-ajruplan sa l-Ingilterra għada.

ĠORĠ : Wara kollox, jekk jibqa' dat-temp ma nafx x'se nagħmel. Imbagħad miniex sejjer għall-gost ,taf inti, imma mħabba n-negozju.

YOLANDA : Kemm nixtieqni ġejja miegħek.

ĠORĠ : U inti hawn Malta mintix tiddeverti wkoll? Il-papà qalli li l-lejla mort it-teatru.

YOLANDA : Kif tgħaddiha nkella? Mort nara l-"Boheme".

ĠORĠ : (*li sadattant ikun libes, jieħu b'idejn Yolanda*). Il-lejl it-tajjeb, sinjorina. Ħu ħsieb il-papà biex ma jdumx ma jarġa' jqum fuq riġlejh.

YOLANDA : Daka daqsxejn għaġġieb iż-żejjed. Jinteraq aktar mill'i jmissu, u s-sodda jħobbha mhux ftit.

ĠORĠ : Il-lejla, billi kellna ħafna affarijiet fuq hiex nitħaddtu, beda jħossu daqsxejn għajjien u qalli li jixtieq jibqa' għall-kwiet biex jistrieħ.

YOLANDA : Kemm hu ħelu u fessud. Mela lanqas nidħol ma' ġenbu, biex jekk laħaq raqad, ma nqajmux. Jiena, madankollu, għajjiena wkoll. Nista' mmur norqod dritt. Il-vjaġġ it-tajjeb, sur Ġorġ.

ĠORĠ : Grazzi.

(*Ġorġ joħroġ min-naħa tax-xellug. Yolanda tmur iġġib il-kappell u l-borża, li tkun telqet fuq siġġu, u tgħaddi 'l ġewwa lejn il-lemin*).

(*Ix-xita tidher li żdiedet. Xi berqa tleħħ aktar qawwija u r-ragħad ikarwat aktar minn qabel*).

(*Tidħol* MARI' *b'kandlier b'xemgħa mitfija. Tixgħel ix-xemgħa; titfi d-dawl ta' l-elettriku; tersaq bix-xemgħa quddiem il-loġġa u tagħmel sinjal biha lejn barra minn wara l-ħġieġ. Tqiegħed ix-xemgħa fuq it-tavolin. Tmur tittawwal mit-toqba tal-muftieħ tal-kamra tal-lemin. Tiftaħ bil-mod, il-mod: tidħol fil-kamra u tagħlaq warajha*).

(Tinstamà' ħalba xita qawwija u berqa kbira ddawwal sewwa l-beraħ mudlam; imbagħad ragħda fit-tul u fil-qrib. Berqa oħra; fid-dawl tagħha jidher xi ħadd (KARMNU) *mat-tieqa min-naħa ta' barra jistenna lil min jiftaħlu).*

(Il-bieb tal-lemin jinfetaħ. Toħroġ MARI' *li tagħlaq il-bieb warajha. Tirranġa kemmxejn xagħarha u ħwejjigħa. Tmur tiġri fuq ponot saqajha biex tiftaħ il-loġġa. Malli tiftaħ, tidħol buffura riħ li titfi d-dawl tax-xemgħa.* KARMNU *jaqbeż għal ġewwa u Marì tagħlaq minnufih warajh. Il-kliem kollu bejn Marì u Karmnu jsir minn taħt il-lsien).*

KARMNU : *(daqsxejn imqit)* Għaliex ħallejtni nistenna daqshekk fix-xita?

MARI : *(imwerwra)* Ma stajtx qabel... Kien għad hawn in-nies.

KARMNU : *(biex ifittex jeħles)* Il-flus fejnhom?

MARI : *(imbeżżgħa minn Karmnu)* Ma ħaqtx sibthom... Għamiltiek is-sinjal biex ma nħallikx iżjed fix-xita. *(Tersaq lejh biex tbusu).*

KARMN : *(iwarrabha minnu)* L-ewwel il-flus! Ma tinqala' għal xejn.

MARI : Stennieni hawn halli mmur insibhom.

KARMNU : Isa, iddumx.

(Marì tkun sejra, iżda kif tasal quddiem il-bieb, tieqaf, tiġri lura ħdejn Karmnu).

MARI : Ma nidħolx!

KARMNU : Għaliex?

MARI : Nibża'!

KARMNU : *(b'għajnejh jarmu l-qilla minnhom)* Xi trid tibża' minn wieħed rieqed! Jekk tarah biss jitqalleb, ilwilu għonqu bħal fellus u ifgah.

MARI : *(titriegħed meta tisma' dal-kliem)* Mur int... Jiena nistenniek hawn.

KARMNU : Arani dieħel. *(Jiftaħ il-bieb bil-mod, jittawwal, jidħol. Iħalli l-bieb miftuħ warajh).*

(Marì tbqa' mwerwra weħidha, tgiddem difrejha. Berqa qawwija, xita qliel, ragħda fil-qrib).

(Karmnu joħroġ mill-kamra; jagħlaq warajh; juriha l-mazz tal-flus).

MARI : Ġibthom?

KARMNU: Mela le? Sewwa ngħidlek li ma tinqala' għal xejn. Kienu fil-wiċċ ta' l-ewwel kaxxun li ftaħt.

MARI: Ixħethom fil-but u fittex itlaq minn hawn.

KARMNU: (jagħmel kif qaltlu) Nhar il-Ħadd fil-għaxija niltaqgħu l-Mosta.

MARI: (beżgħana) Tħallinix waħdi sa nhar il-Ħadd. Għada filgħodu ħallini narak biex ingħidlek xi jkun inqala'.

KARMNU: Għalfejn? Ma nafux x'sa jinqala'?

MARI: Imma jiena nibża' noqgħod waħdi sa nhar il-Ħadd bla ma narak. (*Tersaq lejh u tmisslu idejh*).

KARMNU: (*igħannagħa*) Mhux aħjar ma nersaqx 'i hawnhekk għalissa?

MARI: Ħadd m'għandu għax jaħseb fina. Inwaħħlu fis-sur Ġorġ Portelli. Hu l-aħħar li ħareġ minn hawn il-lejla. Smajt lissinjorina tkellmu qabel ma ħareġ.

(*Jitbewsu. Karmnu jinħall minn idejn Mari. Jersaq lejn illoġġa u jiftaħha. Tidħol buffura riħ; ix-xita tinħass iżjed minn qabel. Karmnu jmidd riġel wieħed 'il barra*).

KARMNU: Saħħa! (*jinżel*).

MARI: (*tixref mil-loġġa*) Ħallini narak għada fil-għodu. (*Tagħlaq. Tmur iġġib ix-xemgħa; tagħti daqqa ta' għajn imbeżżgħa lejn il-kamra tal-lemin; toħroġ mill-kuritur lejn illemin*).

(*Id-dwal jintfew f'daqqa waħda—dawk tar-ribalta wkoll—il-purtieri tal-palk jingħalqu mhux għal kollox: iħallu wisa' ta' pultruna li titqiegħed malajr f'nofs il-purtieri hekk kif jintefa d-dawl. Minn fuq jinxteħet rifless irqiq abjad qawwi bħal fil-bidu u jerġa' jidher ir-RAĠEL bil-qiegħda fuq pultruna, bi ktieb f'idu jaqra*).

QARREJ: Kulħadd inġabar f'kamartu għar-rqad. Fil-beraħ dalmi l-beraq issokta jdawwal is-sema bi sriep tan-nar u warajhom jinstama' r-ragħad jidwi ma' kullimkien. Is-siġar, imqanqlin mir-riefnu ta' dak il-lejl, kienu jħaxwxu donnhom riedu jitkellmu fuq xi ħaġa waħxija li kienet saret fiddar tan-negozjant is-sur Ġużè Għaxaq.

(*Tnax-il tokk ta' arloġġ*).

Hekk kif għalaq dak il-jum, is-sema beda jtaffi mill-qilla tiegħu: ix-xita naqqset; ir-riħ ħedel. Mas-sebħ, is-siġar

kienu għadhom jarmu l-qtar tax-xita li niżlet fuqhom fil-ħinijiet tad-dlam, qtar tax-xita li donnu kien id-dmugħ qieghed jixtered għal xi niket li ħadd ma kien għadu jaf bih.

(Id-dwal jerġgħu jintfew kollha f'daqqa. Il-qarrej jidħol; il-pultruna titwarrab minnufih. Jixegħlu d-dwal f'ħin wieħed u l-purtieri jinfetħu malajr kemm jista' jkun. Binhar. L-arloġġ idoqq it-tmienja. Tidħol YOLANDA, *fuq ruħha bħas-soltu, min-naħa tal-lemin. Tmur wara l-bieb tal-kamra ta' missierha. Tħabbat. Ma jwieġeb ħadd. Terġa' tħabbat iżjed qawwi. Ħadd ma jitkellem minn ġewwa).*

YOLANDA : Papà ! papà ! Jiena ħierġa… Ġejt għal dawk il-flus… Qed tismagħni?… Papà ! ! papà ! !… *(Tiftaħ u titkellem bi u dieħla).* Saru t-tmienja. Papà ! papà ! ! papà ! ! ! *(Dawn l-aħħar kelmiet tgħidhom imwerwra minn ġewwa. Twerżaq waħda bil-qawwi u toħroġ tiġri tgħajjat).* Marì ! Marì ! Isa… iġri… ejja, ejja.

MARI : *(Tidħol tiġri)* Xi ġralek, sinjorina?

YOLANDA : Il-papà jew għandu xi ħass ħażin kbir fuqu jew ġralu xi ħaġa agħar. Mur sejjaħ malajr lit-tabib ta' ma' ġenbna. *(Marì titlaq tiġri min-naħa tax-xellug).* Xi ġralna ! X'biċċa din ! *(Toħroġ min-naħa tal-lemin. Pawsa. Wara ftit tidħer mill-ġdid bi friskatur żgħir bl-ilma xxarrab fih biċċa ċarruta. Tibqa' sejra tgħaġġel fil-kamra ta' missierha. Pawsa. Jidħlu* MARI' *u t-*TABIB CARUANA).

MARI : *(imbikkija)* Hemm ġew, tabib. *(Turih il-kamra).*

(It-Tabib jidħol fil-kamra tal-lemin. YOLANDA *toħroġ tibki u tmur bil-qiegħda).*

YOLANDA : X'biċċa ġralna, Marì… Il-papà żgur miet.

MARI : Taħsibx hekk, sinjorina. Issa t-tabib dalwaqt jara x'għandu bżonn.

*(Jidħol it-*TABIB *ħosbien).*

YOLANDA : X'għandu, dott?

TABIB : Jiddispjaċini wisq, sinjorina, il-papà… mejjet… u ilu daqsxejn li miet… mhux issa li ġralu.

(Yolanda tgħaddas rasha bejn idejha u tolfoq bil-biki).

MARI : *(imbikkija)* Jaħasra, kif ħalliena s-sinjur… Daqsxejn ta' riħ kulma kellu.

TABIB : *(lil Marì)* Hu lis-sinjorina ġewwa għax għandi bżonn nagħmel telefon.

(*Marì twieżen lil Yolanda minn driegħha u t-tnejn jidħlu fil-kamra tax-xellug. It-tabib jimxi magħhom u jagħlaq il-bieb warajhom; imbagħad iħaffef għat-telefon. Jitkellem b'nervożità fuqu*).

Tabib : Operator, operator, qabbadni malajr mal-Għassa tal-Pulizija. (*Jistenna*). Hemmhekk il-Għassa? Jiena t-tabib Caruana, irrid inkellem lill-Ispettur malajr. (*Jistenna*). Inti l-Ispettur? Jiena t-tabib Fredu Caruana. Qiegħed inkellmek mid-dar tas-sur Ġużè Għaxaq, 360, Triq Imrabat. Ejja malajr għaliex hawnhekk sar qtil... iva **qtil** għedtlek... Lis-sur Għaxaq sibtu fgat fis-sodda. (*Jagħlaq. Imur fil-bieb tal-kamra tax-xellug, iħabbat, u meta jinfetaħ il-bieb u tidher* YOLANDA *ma'* MARI', *igħid lil ta' l-ewwel*) : Jiena lest, sinjorina. Sa noqgħod ftit ieħor sakemm tasal il-Pulizija.

Yolanda : Il-Pulizija?... Għalfejn?

Tabib : Mhux pjaċir tiegħi li kelli nagħmel hekk... imma ma stajtx nagħmel ieħor.

Mari : (*imbeżżgħa*) X'ġara, mela, tabib?

Yolanda : Għalfejn il-Pulizija?

Tabib : (*waqt li jersaq lejn Yolanda*). Il-papà tiegħek ma mietx b'xejn, sinjorina... Xi ħadd fgah.

Mari : (*minnufih, b'leħen għoli*). Żgur is-sur Ġorġ!

Tabib : Min?

Mari : Mhux għaliex trid taħseb ħażin... imma s-sur Ġorġ l-aħħar li kien ħdejh il-bieraħ.

Tabib : Jiena ma rridx nindaħal... iżda, binti, oqgħod attenta kif titkellem fuq in-nies... mhux għalkemm tixħet suspett fuq raġel sew bħas-sur Portelli.

Yolanda : Jien hekk irrid naħseb ukoll. (*Lit-tabib*). Inti żgur, dott, milli rajt?

Tabib : Kieku miniex sa nitgħabba b'din ir-risponsabbiltà.

Mari : U hawn ġew żgur li ma daħal ħadd warajh... Għamilt l-istanga kif ħareġ is-sur Ġorġ.

Yolanda : (*imħassba*) Dal-ħin laħaq siefer. Imma kif jista' jkun?

Mari : Ma setax ikun ħaddieħor. Għax tgħid, jien mill-ewwel fih ħsibt. (*lil Yolanda*) Inkella aħna t-tnejn, sinjorina, jekk ma tridx taħseb ħażin fis-sur Ġorġ.

TABIB : *(lil Mari)* Biżżejjed għandha inkwiet is-sinjorina... ħalliha... toqgħodx tħawdilha moħħha inti.

MARI : *(tibki)* Inti qed tgħid sewwa kieku... imma jien għandi naħseb għal rasi. Ma rridx, Alla ħares qatt, min jaħseb ħażin fija minħabba ħaddieħor.

(Tinstama' l-qanpiena ta' barra. Mari toħroġ).

YOLANDA : Ħadd ma daħal hawn ġew ħliefu... L-aħħar li ħareġ minn hawnhekk kien is-sur Ġorġ.

TABIB : Jiena f'dan ma nindaħalx, mhix biċċa tiegħi.

(Jidħol l-ISPETTUR TAL-PULIZIJA flimkien ma' Surġent u 4 kunnistabblijiet. L-Ispettur isellem lil Yolanda, jaqla' l-berritta u jkellem lis-sinjorina.

SPETTUR : Għandi rapport, sinjura, li hawn ġew sar qtil.

YOLANDA : *(kommossa)* Hekk qal it-tabib.

SPETTUR : Fejn hu l-mejjet?

TABIB : *(juri b'idejh)* F'dik il-kamra.

SPETTUR : *(imur jagħti daqqa ta' għajn fil-kamra minn barra; imbagħad lil tnejn mill-kunnistabblijiet)* : Intom, idħlu fil-kamra u araw jekk hemmx xi ħaġa li tista' tagħtina xi tarf.

(Żewġ kunnistabblijiet imorru fil-kamra tal-lemin).

SPETTUR : *(lit-tabib)* Inti tikkonferma r-rapport li għamiltli bit-telefon?

TABIB : Iva.

SPETTUR : *(lil Yolanda)* Jinsabu nies oħra fid-dar?

YOLANDA : Jiena u din *(turi lil Mari)* biss.

SPETTUR : *(lil Yolanda u lil Mari)* Fid-dmir li nwissikom illi kull ħaġa li tgħidu tista' tinġieb bi prova kontra tagħkom.. Min minnkom ittenda bil-mejjet?

YOLANDA : Jiena. Ħabbattlu mal-bieb tal-kamra għax kellu jagħtini £300 biex niddepożitahom il-Bank. Ma weġibnix... Meta ftaħt, għax donnha qalbi ħebritni b'xi ħaġa, rajtu donnu mejjet. Ma kontx naf jekk kienx għadu ħaj... bgħatt għat-tabib u...... *(tinfexx tibki)*.

SPETTUR : Meta rajtu l-aħħar ħaj?

YOLANDA : B'kumbinazzjoni, il-bieraħ fil-għaxija ma rajtux. Meta ġejt lura mit-teatru sibt ħiereġ minn ħdejn il-papà lis-sur Ġorġ Portelli... Qalli li kien ħalla għand il-papà £300 biex niddepożitahom dal-għodu.

SPETTUR : Imbagħad rajtu lill-papà?

YOLANDA : Le, ma rajtux, għaliex is-sur Portelli qalli biex ma niddisturbax lill-papà għaliex qal li kien għajjien ħafna.

(Iż-żewġ kunnistabblijiet joħorġu mill-kamra jħarsu lejn l-art u jibqgħu sejrin sa ħdejn il-loġġa).

SPETTUR : Taħseb inti li s-sur Portelli sata' qatel lill-papà biex jisraqlu £300?

SURĠENT : *(lill-Ispettur)* Sir, qbadna tarf ta' xi ħaġa.

SPETTUR : X'sibtu?

SURĠENT : *(jiri waqt li jitkellem)* Hawn passi tal-ħamrija mil-loġġa sal-kamra u lura. *(L-Ispettur imur jara l-marki ta' l-art u jagħti daqqa ta' għajn lejn il-loġġa).*

MARI : *(maħsuda)* Mela daħlulna n-nies dal-lejl.

SPETTUR : *(iħares f'daqqa waħda f'għajnejn Mari)* Daħlulkom in-nies dal-lejl... Hawn passi ta' wieħed ħafi. Taħseb li daħlu n-nies?

MARI : *(eċċitata)* Jekk hemm il-passi bil-fors li daħal xi ħadd mil-loġġa.

SPETTUR : *(dejjem iħarsilha f'għajnejha u b'ton sarkastiku)* U żgur... bil-fors li daħal xi ħadd mil-loġġa... Imma ried ikun hemm min fetaħlu...

(Wieħed mill-kunnistabblijiet ikellem lill-Ispettur f'widnejh u joħroġ).

MARI : Iva tħarisx hekk f'wiċċi għax tbażżagħni!

(Yolanda tħossha ħażin. It-tabib igħinha u jidħol magħha fil-kamra tax-xellug).

SPETTUR : U wara li ħareġ kien hemm min għalaq warajh. Il-loġġa ma tingħalaqx minn barra... Min dahal kien jaf li hemm min jistennieh.

MARI : X'kull biċċa! Għalfejn sa tibqa' tħares lejja ċass? Jien kont rieqda f'kamarti u ma nafx x'sar. Staqsi lis-sinjorina... forsi taf hi.

SPETTUR : Il-kunnistabbli li għadu kemm ħareġ qalli li sikwit jarak tkellem lil Karmnu "Ta' Qarmeċ".

MARI : Allura? U ma ndumux ma nibdew inniedu.

SPETTUR : Inti taf li Karmnu jħobb imiss ħwejjeġ ħaddieħor.

MARI : Kien... issa m'għadux.

SPETTUR : *(b'sarkażmu)* U żgur, lanqas ilu tliet xhur li ħareġ mill-ħabs.

*(Jidħol il-*KUNNISTABBLI *ta' qabel flimkien ma'* KARMNU).

KUNNIS. : Kif kont sejjer il-Għassa, ilmaħt lil Karmnu fil-kantuniera u deherli li aħjar inġibu sa ħdejk.

SPETTUR : Sewwa għamilt. (*lis-Surġent*) Surġent, iestili rapport għall-Maġistrat tal-għassa biex nirrapportalu l-kas.

(Is-Surġent joħroġ karta foolscap mill-but, joqgħod ħdejn il-mejda u jibda jikteb b'fountain pen).

KARMNU : Xi trid mingħandi, sinjur?

SPETTUR : Karm, taf li kulma tgħid jista' jkunlek ta' ħsara. Qatt dħalt hawn ġew?

MARI : (*maħtufa*) Le... qatt.

KARMNU : (*fl-istess ħin li titkellem Marì u bil-kalma*) Il-bieraħ.

SPETTUR : Ma ftehemtux tajjeb bejnietkom : hi tgħid "qatt" u inti "il-bieraħ". (*Lil Marì*) Mill-bieraħ sal-lum insejt li Karmnu kien hawn ġew?

(Marì, mwerwra, tixħet għajnejha lejn l-art).

KARMNU : Dan kollu, sur Spettur?

SPETTUR : Stenna ftit. X'ġejt tagħmel il-bieraħ?

KARMNU : Ġejt inkellem lil Marì... Daħħlitni fil-kċina nieħu belgħa tè.

SPETTUR : Tiftakar x'ħin kien?

KARMNU : Kienu bejn is-sitta u s-sebgħa ta' fil-għaxija.

SPETTUR : Ċempilt jew ħabbatt il-bieb biex fetħitlek Marì?

MARI : Tala' mil-loġġa.

KARMNU : (*minnufih*) Iskot int għax ma tafx titħaddet...

MARI : Jafu Karm... sabu l-passi tiegħek.

KARMNU : (*ikun sa jaqbad jinfixel u jigdem xofftu t'isfel. Imbagħad donnu jsib xi ħaġa ma' hix iqabbad. Jitbissem).* Billi kienet ix-xita dħalt mill-ġnien biex niffranka dawra.

(Is-Surġent iġib ir-rapport lill-Ispettur għall-firma. L-Ispettur jiffirma, jagħtih f'idejn kunnistabbli u jgħidlu):

SPETTUR : Wasslu lill-Maġistrat u ejja għidli bil-ħin li jordna għall-aċċess. (*Il-kunnistabbli jsellem u jitlaq*).

KARMNU : Lili ma naħsibx li għandek x'tambini iżjed.

SPETTUR : (*b'herra*) Li int ħalliel, Karm, jaf kulħadd, imma li int qattiel ukoll ma konniex nafu.

Karmnu : *(b'daqsxejn leħen għoli)* Ħalliel ġie li kont, imma qatt ma ċappast idejja bid-demm ta' ħaddieħor.

Mari : *(tgħajjat b'esteriżmu fuqha)* Ma niflaħx iżjed għal dattorturi kollha. Mhux Karmnu qatlu lis-sur Ġużè... naf jien li mhux hu.

Spettur : Kif tista' taf li mhux Karmnu?

Mari : *(tberraq għajnejha)* Jien fgajtu lis-sinjur... jien waħdi. *(tolfoq u tilheġ)*.

Karmnu : Tiħux għaliha, spettur. Dan xi qtil hu?

Spettur : Ma taf xejn inti, eh?

Mari : *(tgħajjat bħal qabel)* Ma niflaħx inżommha ġo fija iżjed... Karmnu ma jafx... ma kienx għadu hawn... lis-sinjur fgajtu qabel ma mort niftaħ lil Karmnu.

Karmnu : Temminiex, Spettur... Ma tafx xinhi tgħid... Ħadd minna ma qatel. Ġennintha bi kliemek.

Spettur : *(lil Karmnu)* Ngħidlek min minna t-tnejn ġenninha. *(Liż-żewġ Kunnistabblijiet)* Ħuduh il-Għassa u tagħtux kasu; ħallih igħid li jrid... Ma ndumx ma niġi jen.

(Żewġ kunnistabblijiet joħorġu, b'Karmnu magħhom, minnaħa tax-xellug.)

Mari : Ma niflaħx iżjed... aħjar toqtluni milli dal-mistoqsijiet kollha.

Spettur : Miniex sa nistaqsik wisq iżjed la stqarrejtli. Imma għidli, għalfejn qtiltu lis-sur Ġużè?

Mari : Ma nafx.

Spettur : *(b'nofs tbissima)* Żgur kien jaħqrek.

Mari : *(b'leħen baxx imriegħed u tħares fix-xejn)* Bżajt li s-sinjur jistenbaħ waqt li nkun inqalleb fil-kxaxen... Naf li fil-komodina jżomm pistola... Ħsibt li joqtolni jekk isibni hemm ġew... Rajtu jitqalleb fil-friex... Għal Karmnu nibża' iżjed milli nibża' mill-mewt... Bżajt li jidħol Karmnu u li s-sinjur jisparalu... Ħassejt dak il-ħin saħħa kbira f'subgħajja... u... *(tinfexx tolfoq mill-ġdid u tgħajjat b'nifisha maqtugħ)* għamilt żball kbir.

(Ma' l-għajat ta' Mari jidħlu t-TABIB u YOLANDA).

Spettur : *(liż-żewġ kunnistabblijiet li jkun fadal miegħu)* Ħuduha l-Għassa u ibagħtuli tnejn min-nies oħra.

(Marì, mal-Pulizija, toħroġ mix-xellug).

YOLANDA : Għaliex arrestajtuha lil Marì?

SPETTUR : Il-ħamrija li telgħet mill-ġnien u ċappset l-art bil-passi ta' ħalliel, kixfitilna l-qattiela tal-papà tiegħek.

YOLANDA : Min kienu?

SPETTUR : Karmnu seraq il-flus u Marì qatlet.

YOLANDA : *(tibki, tmur toqgħod bil-qiegħda)* Miskin il-papà.

TABIB : Id-dnub ma jorqodx, sinjorina.

SIPARJU.

IL-KUNSILL TA' "IL-GHAQDA TAL-KITTIEBA TAL-MALTI" GHAS-SNIN 1948-49

Presidenti Onorarji:

Mons. Dun Karm Psaila, D.Litt. (Hon. Causa);
Prof. Mons. Dun P. P. Saydon, B.Litt., B.L.Can., D.D., Lic.S.Script.;
Is-Sur Ġino Muscat Azzopardi;
Prof. Ġużè Aquilina, B.A., L.L.D., Ph.D. (Lond.);
Mons. Dun Pawl Galea, J.C.D.

President:

Il-Kav. Ġużè Galea, M.D., D.P.H.

Viċi-President:

Is-Sur Ant. Cremona.

Segretarju:

Is-Sur Ġużè Chetcuti.

Teżorier:

Is-Sur Victor Apap.

Membri:

Is-Sur Mario Agius;
Dun Frans Camilleri;
Patri Prov. Ġ. Delia, S.J.
Is-Sur George Ransley;
Is-Sur Erin Serracino Inglott;
Is-Sur Karmenu Vassallo;
Patri A. Xerri, O.F.M.;
Is-Sur Walter Zahra;
Is-Sur Godfrey Zarb Adami.

Reċensjonijiet

IL-MONS F.S. CARUANA — TFAKKIRA NAZZJONALI — Ta' M. Agius — Standard Press Malta. Pp. 20.

Dan il-*pamplet* jiġbor fih poeżija u sunett, ħajjet Mons. Caruana "fil-qosor", u l-programm tal-festi li saru f'egħluq il-mitt sena mill-mewt tiegħu.

Sabiħa l-idea li tfakkar ħajjet u għemil wieħed qalbieni f'għeluq iċ-ċentinarju tal-mewt tiegħu. Iżda kulħadd jaqbel li dan kien jixraq iżjed li jsir mill-Gvern. Il-Gvern, f'okkażjonijiet bħal dawn, għandu jieħu ħsieb minn żmien qabel, inkdi konkors għall-aħjar bijografija tal-qalbieni, joħroġ bolla kommemorattiva, jorganizza festi f'ġieħu u jwaqqaf xi tifkira nazzjonali. B'hekk nistgħu nuru lid-dinja li ma għadniex lura kif jaħsbuna.

L-aktar li laqtitna f'dan il-ktejjeb kienet il-ħajja ta' Mons. Caruana fil-qosor (pp. 11-15).

Il-bijografija tingħabar u tinkiteb mid-dokumenti u mhux minn *Elogio Funebre*, li wieħed predikatur hu mġiegħel jagħmel minn qrabat il-mejjet, biex jitla' fuq pulptu u jinseġ erba' kelmiet ta' tifħir. Qabel ninteġgħu niktbu dwar suġġett, l-iktar jekk ikun xi bijografija, jeħtiġilna neżaminaw id-dokumenti kollha taż-żmien qabel xejn, niflu u ngħarblu sew kulma nkiteb s'issa, naraw x'intqal sew favur u kemm kuntrarju, u fl-aħħar, meta nkunu dammejna kollox, mhux niġbdu konklużjoni, iżda niktbu l-fatti kif inhuma. Kliem żejjed, ħafna tifħir bla sugu, ma baqax lokhom. Qabel illaqqmu lil xi ħadd bl-isem ta' qalbieni, diplomatiku, traditur, raġel tajjeb jew mill-agħar, u ħafna aġġettivi oħra, jeħtieġ naħsbuha tajjeb aktar minn darbtejn.

Il-magħruf awtur Trevelyan għadu kemm kiteb artiklu fil-*History*, vol. XXXII, no. 115, March 1947, dwar dan li qed niktbu. Il-ħabib tagħna Marju Agius donnu ma jagħmilx diff renza bejn il-kelma kanonku u l-oħra ta' Monsinjur. Caruana beda jissejjaħ Monsinjur meta laħaq Isqof ta' Malta, 1831, u qatt qabel. Ukoll wara, hu baqa' jikteb Kanonku, aktarx għaliex hekk kien magħruf ma' kulħadd. Dak iż-żmien il-kanonċi tal-Kattidral ma kinux jissejħu monsinjuri.

Fuq il-ġrajja ta' żmien il-waqgħa ta' l-Ordni ta' San Ġwann jidhrilna li l-awtur ma għarafx jagħti tagħrif tagħha skond il-ħaqq. U meta wasal biex jikteb dwar il-ftehim ma' l-Ingliżi, Agius ħawwad daqsxejn il-fatti.

Din il-ħajja fil-qosor fiha ħafna asserzjonijiet tal-kittieb li huma kontroversjali, u li aħna ma nistgħux nikkritikaw dettaljatament f'din ir-reċensjoni tal-"Malti" mhabba l-wisa'.

Il-bibljografija li tana Agius ma tantx tidher li hi magħmula bir-reqqa. Ħafna mill-kittieba li hemm imsemmija mhumiex ta' valur storiku. *The French in Malta* ma jeżistix: hemm iva l-pubblikazzjoni *Acts and Documents of the French Occupation of Malta*, H. P. Scicluna, Empire Press, 1932.

Mhux biżżejjed li niktbu li *Caruana kellu, bħal kull bniedem ieħor, innuqqasijiet u aktarx l-ambizzjonijiet tiegħu ukoll li jekk m'humiex ta'*

siwi storiku jiżraq li jibqgħu midfunin miegħu (15, versi 18-20). Jekk inqanqlu l-mejtin jeħtieġilna li nxommu r-rwejjaħ tagħhom ukoll. Lanqas tagħrif dwar l-imġiba ta' bniedem, lanqas kelma afdata ma' xi ħadd, nitfa ta' ittra privata, jew xi wiri ta' fehma, jistgħu jkunu l-mera tal-karattru tal-bniedem li dwaru qegħdin jew ser niktbu.

Wara kollox il-ħabib tagħna Marju Agius ħaqqu kull tifħir għall-ħeġġa li wera biex tħejjiet u nħexxiet din it-tfakkira f'ġieħ wieħed mill-Maltin li ħaqqna nkunu nafu aktar milli ntqal.

JOS. GALEA.

GĦANJA TAR-REBBIEGĦA — Kummiedja Soċjali Maltija fi tliet Atti ta' Ġorġ Pisani — Bi studju tal-Kav. Ġużè Galea, M.D., D.P.H. — Lux Press, 1947. Prezz 2s. 4d.

Dan hu t-tieni xogħol drammatiku ta' Ġorġ Pisani li s'issa deher stampat fi ktieb. Lil Ġorġ Pisani, fil-qasam ta' l-arti drammatika, iktarx nafuh bħala l-awtur ta' "Is-Sengħa ta' l-Imħabba", kummiedja oħra soċjali li biha għamel isem wara li dehret l-ewwel darba fuq il-palk maħduma mill-istudenti ta' l-Università. Illi "Is-Sengħa ta' l-Imħabba" fil-fehma ta' xi awtoritajiet għandha l-mertu tagħha letterarju jidher biċ-ċar sew billi kienet test ta' studju għall-istudenti tal-Fakultà tal-Letteratura kemm mill-istudju kritiku li fuqha kien għamel il-Professur G. Aquilina u li hu mdaħħal bħala Prefazzjoni ta' l-istess kummiedja.

Fl-istudju kritiku li għamel fuq il-"Għanja tar-Rebbiegħa", it-Tabib Ġuże' Galea, u li naqraw fil-*Kelmtejn ta' Qabel* fl-istess ktieb tal-kummiedja, dan isib li hemm xebh qawwi fl-ambjent, fil-ħajja u fil-psikoloġija tal-persunaġġi taż-żewġ kummiedji. U dana minn bandu huwa minnu, iżda mhux f'kollox. Jista' jkun illi biċċa mill-ambjent u xi wħud mill-persunaġġi huma maħżużin u pinġuti bl-istess linji u kuluri, iżda, fil-psikoloġija ta' l-atturi prinċipali, il-motiv tas-sensazzjoni huwa bil-wisq differenti; f'waħda hemm il-verisimiljanza u fl-oħra le. Nibdew biex ngħidu li sew l-ambjent ta' l-azzjoni kemm il-karattri prinċipali mhumiex ħlief l-assimilazzjoni ta' ambjenti u karattri li iktarx issibhom fl-atmosfera kontinentali milli fil-gżejjer tagħna. Fl-artijiet kbar, bħalma huma fl-Italja, fi Franza, eċċ., bħala rappreżentazzjoni ta' xena u ta' tipi kienu jistgħu jagħmlu l-isbaħ kwadru ta' azzjoni drammatika. Ġorġ Pisani jħobb jassimila l-ħajja bohemjana ta' studenti li aħna għad m'għandniex; hekk ukoll joħloq ir-rumanzier meta r-rumanz għad ma sarx ix-xogħol awtentiku ta' professjoni ta' qligħ ta' flus: ir-rumanzier li jgħix flimkien mal-pittur u ma' l-istudenti; hekk ukoll il-mużiku, u kompozitur ta' operetti li hu msieħeb mal-poeta librettist li bħala nies tal-professjoni ma tiltaqax magħhom kif ġieb u laħaq fil-ħajja soċjali tagħna, jiġifieri fiċ-ċokon ta' gżiritna biex fuqhom tibni azzjoni bħala mera ta' biċċa mill-ħajja soċjali tagħna.

L-istess ħaġa nsibu fil-"Kewkba" tiegħu li dehret diġà maħduma fuq il-palk fejn l-atturi prinċipali, ir-raġel u l-mara, mhumiex tipikament il-persunaġġi fil-ħajja soċjali tagħna; jiġifieri raġel bħala kittieb u impreżarju u mara mogħtija għall-pulitika u waħda mill-irjus ta' partit: it-tnejn

medhijin u mitlufin wara dawn iż-żewġ ħwejjeġ b'dik il-ħeġġa u ġenn li joftmuhom minn kull ħsieb ta' darhom.

Fil-psikoloġija tal-persunaġġi nabseb li ftit huma dawk il-kittieba drammatiċi li setgħu jidħlu fil-qalb tal-persunaġġi daqs kemm Ġorġ Pisani. Hekk jidher għallinqas mill-espressjoni, fiżonomija, silhouettes u djalogu naturali tal-karattri—għalkemm xi mindaqqiet tiltaqa' ma' xi espressjoni ta' kliem imqanżah fil-puriżmu artifiċjali tagħhom li għal xi waqt idennsu n-naturalezza tal-frażi popolari Maltija, u ma' xi karattri mdaħħlin biex jiksru l-monotonija bla ebda rabta mas-suġġett bħalma hemm fil-'Kewkba'.

Fil-kummiedja soċjali "L-Għanja tar-Rebbiegħa" fuq kollox laqtitna daqsxejn ta' inverisimiljanza fit-trama tagħha biex ma ngħidx fil-qofol tat-trama stess. Għalkemm għandna nemmnu illi bniedem, li rabba għal 18-il-sena sħaħ tifel iltim ta' ħabibu u sieħbu fil-ħajja ta' xorb u logħob li fiha kienu għexu t-tnejn qabel ma nġabru bid-dar tagħhom, għandu jkollu qalbu hekk marbuta ma' dan it-tifel li ma jistax igħix mingħajru, aħna ma nistgħux niġġustifikaw għalkollox is-sentimenti ta' għadab ta' dan it-tifel kontra min rabbieh b'għożża hekk kbira meta jikxef minn fomm dan il-benefattur tiegħu li missieru miet bħala konsegwenza tal-ħajja ħażina li fiha huwa kien raġa' ħajru jaqa' fiha, u li ommu mietet bil-għali ta' missieru — meta lil missieru u 'l ommu qatt ma kien rahom. Dan il-"climax" li fuqu hu mibni l-qofol tas-suġġett huwa mbagħad imwaqqa' mill-bidla ta' sentimenti ta' ħniena u rimors għal missieru l-putativ li halla f'baħar ta' niket u dwejjaq — sentiment ta' ħniena u rimors li daħal fil-qalb tat-tifel wara tmien snin bil-"Għanja tar-Rebbiegħa" li ħass fis-sbuħija ta' l-egħlieqi u ta' l-arja li tfewwaħ, u li għal mument refgħetu mas-smewwiet!

Il-għeluq tal-kummiedja, għalkemm hu artistiku, hu iktarx poetiku milli drammatiku u ma jidhirx li jorbot b'sensiela ta' fatti naturali u loġiċi li jistgħu jiffurmaw kwadru sħiħ u simmetriku.

Għal dak li hu xebh ta' motiv psikoloġiku bejn "Is-Sengħa ta' l-Imħabba" u "L-Għanja tar-Rebbiegħa" — f'waħda huwa mibni fuq it-teorija ta' fehma illi l-Imħabba hija logħba, jew kif isejħilha l-awtur, **sengħa,**— fejn din it-teorija hija mwettqa mill-imġiba kapriċċuża ta' xbejba, li wara li ħalliet dar missierha biex tinxteħet fi ħdan żagħżugħ barrani u tiżżewġu, taħtab ma' sieħeb żewġha, u żewġha, li jibkiha u jbus ir-ritratt tagħha, jara illi l-imħabba mhix ħlief logħba, jinduna li ma fehemx il-mentalità tal-mara li jħobb; fil-waqt li fl-oħra, il-motiv psikoloġiku hu mibni fuq tliet sentimenti li jissieltu ġewwa l-qalb u joħolqu episodji drammatiċi fil-ħajja tal-protagonista; wieħed ta' rimors ta' ħtijiet li kienu l-irvina ta' ħabib u missier, l-ieħor ta' torbija ta' tifel iltim li ssarraf xi mindaqqiet daqs l-imħabba ta' veru missier, u l-ieħor ta' niket, taqtigħ ta' qalb u għali wara l-firda ta' tifel li ċaħad lil min rabbieh, tefagħlu ma' wiċċu t-tajn ta' ħtijietu, u telaq minn daru, wara li kixef li dan kien is-sieħeb u l-kaġun tal-ħajja vizjuża ta' missieru. Sew Ġovanni fis-"Sengħa ta' l-Imħabba" kemm is-Sur Naudi fil-"Għanja tar-Rebbiegħa" kellhom it-taħbit u t-taqtigħ ta' qalb f'imħabbithom li ma kenitx tħallihom jaħdmu; wieħed l-għaliex qalbu ttaqtaq li tilef għalkollox il-maħbuba tiegħu Helen, u li mħabba l-għadab ta' missierha ma jkollux ix-xorti li jaraha iżjed, aħseb u ara li tkun martu; l-ieħor l-għaliex qalbu ttaqtaq li z-ziju tat-tifel

(Edgar) jirnexxilu jeħodlu t-tifel u jifirdu minnu għal dejjem. Għalkemm għidna li hemm l-ambjent tal-Boheme fis-"Sengħa ta' l-Imħabba", Helen mhix Mimi, jiġifieri l-figura psikoloġika ta' l-imħabba ta' Mimi mhix dik ta' Helen, li ngħiduha kif inhi, mhix il-mara li tirrappreżenta s-simbolu ta' l-imħabba tan-nisa f'sens ġenerali fil-kummiedja soċjali tal-lum. Fil-kummiedja tas-"Sengħa ta' l-Imħabba", fl-imħabba kapriċċuża ta' Helen bil-konsegwenzi ta' mħabba, imqarrqa, imħarbta ta' Ġovanni, bħalma osserva l-Professur G. Aquilina fil-Prefazzjoni tiegħu, niġbdu lezzjoni morali, illi xi mindaqqiet huma l-irġiel li jifthu t-trieq lil marthom biex din tinsa l-ewwel imħabba li kienet rabtitha mar-raġel tax-xorti ta' ħajjitha. il-għaliex iħalluha tgħix bla rażan f'ambjent modern ta' frugħat li bihom hija tkun kasbret l-egħtiebi tal-kamra taż-żwieġ. U b'hekk naraw fl-epilogu tad-dramm dak il-korollarju morali li fih ħaddieħor b'nuċċali forsi ta' preġudizzi reliġjużi konservativi sata' jara ispirazzjoni immorali; imma jekk, bħalma jidher mill-kliem ċiniku ta' Anton, il-ħabib ta' Ġovanni u mill-kliem ta' Ġovanni stess, u, fuq dak li ġara bi twettiq ta' dan il-kliem, l-epilogu tad-dramm ma jurix ħlief ir-rebħa u trijonf ta' teorija li tgħid illi l-imħabba mhix "ħlief arti, mhix ħlief sengħa", jien nista' ngħid ukoll illi d-dramm ta' Ġorġ Pisani fis-"Sengħa ta' l-Imħabba" ma jurix ħlief ġenb ċkejken tal-psikoloġija tal-mara fl-imħabba tagħha — dak il-ġenn barometriku li l-lum insibu fis-sistema nervuż tas-sess dgħajjef maħkum mill-ħajja libertina tal-lum; li fuq kollox hija kwadru realistiku li minnu r-raġel u l-mara tad-dar jistgħu jitgħallmu ħafna ħwejjeġ sbieħ u ta' fejda għat-torbija ta' wliedhom.

Din id-darba, iżda, l-awtur tas-"Sengħa ta' l-Imħabba" tana sentiment ta' mħabba li ma fihx kapriċċi, għax jinnissel minn qalb ta' raġel li wara tiġrib kiefer ta' drawwiet qarrieqa li tilfulu l-hena ta' ħajtu, isib fl-imħabba ta' missier putativ il-farġ ta' l-aħħar jiem ta' ħajtu u bih l-awtur joħloq kwadru b'fond wisq iżjed ċar fil-moralità tiegħu. Li fih il-aħħar, wara d-disillużjoni li xeħtitu fi dwejjaq ta' nevrastenija għal għadab u ħarba tat-tifel li rabba—ta' dak it-tifel li ma jafx jagħder u jiżen iċ-ċirkustanzi, skond ma jpinġihulna *kontra n-natura* l-awtur— dan l-imsejken ta' benefattur, iħoss ġewwa fih tinbet it-tama li jarġa' jikseb lit-tifel, li kif naraw, bis-saħħa ta' Sejħa mis-Sema qalb il-ħdura ta' l-egħlieqi, Sejħa illi l-awtur, hawnhekk iktarx poeta milli drammaturgu, jagħtiha l-isem ta' Għanja tar-Rebbiegħa, u biha jġagħal lil dan l-iltim ta' tifel li kien ċaħad lill-benefattur tiegħu jintebah u jistenbah u jħoss leħen ieħor tan-Natura li jreġġgħu lejn dik il-bejta li leqgħetu u ġabritu: fid-dar ta' dak ir-raġel li bid-dnubiet kollha ta' żgħożitu, mal-ħeġġa tal-mużika ħass ukoll imħabba li ma għandhiex x'taqsam ma' dik ta' Ġovanni fis-Sengħa ta' l-Imħabba — għax iżjed soda u morali.

Suġġetti bħal dawn, bħalma josserva t-Tabib G. Galea fil-Prefazzjoni tiegħu ta' din il-kummiedja huma wisq tajbin biex jinħadmu minn xirkiet u għaqdiet ta' żgħażagħ, għalkemm skond ma jidhrilna aħna, huma neqsin mill-effett tad-dramm soċjali tal-lum.

L-epilogu tat-trasformazzjoni tas-sentiment imgħaddab tat-tifel bis-saħħa ta' dehra poetika qalb l-egħlieqi, wara tmien snin; id-dehra tat-tifel liebes ta' qassis wara tmien snin jagħlaq bi kwadru li fih l-għajn tal-kritiku tista' għal mument tara xi ħaġa artifiċjali, xi ħaġa nieqsa

mill-gradwazzjoni, konsegwenza u naturalezza ta' dawk l-inċidenti li kellhom iwasslu għall-egħluq ta' l-azzjoni drammatika.

"Drammi bħal dawn iridu jkunu ħalli jnaddfu l-palk Malti, billi jikinsu minn fuqu produzzjonijiet li jħammru l-wiċċ!" Hekk għalaq l-istudju kritiku tiegħu fuq dan ix-xorta ta' dramm it-Tabib Guże' Galea; u hekk intennu aħna wkoll, meta wieħed iħares lejn produzzjonijiet bħal dawn fl-atmosfera ċkejkna tal-palk modern tagħna, għal dak li hu ġid soċjali, morali u letterarju li jinkiseb minnhom.

Għal dak li hu effett morali, sew is-"Sengħa ta' l-Imħabba" kemm "Il-Għajn tar-Rebbiegħa", it-tnejn nistgħu nsibulhom l-egħluq morali tagħhom fil-motiv psikoloġiku tat-trama, skond kif tħares lejhom u b'liema grad ta' mentalità. U bħalma nistgħu dlonk insibu s-sens morali fid-dramm ta' l-Iben Prodgu jew tal-Maddalena, hekk ukoll nistgħu nsibu s-sens morali fid-drammi ta' Ibsen bħal f'dak ta' l-"Ispirti" għalkemm dawn jistgħu jħammru l-uċuh ta' xi ħadd. Għal dak li hu valur artistiku u letterarju naħseb li s'issa l-kritiċi tax-xogħlijiet drammatiċi ta' G. Pisani għandhom, jekk mhux mill-bnadijiet kollha, għallinqas f'sens ġenerali, raġun li japprezzawhom; għax Ġorġ Pisani, u miegħu kittieba oħra żgħażagħ ta' xogħlijiet tal-palk, bħal Cassola u Gino Muscat Azzopardi u oħrajn tal-kalibru tagħhom, irnexxielhom bil-pinna tagħhom jagħtuna produzzjonijiet moderni li bihom qegħdin inaddfu ftit ftit il-palk Malti minn dak l-imbarazz ta' sengħa qadima li, fejn l-arti drammatika tal-lum, kien qed jagħmel għajb kbir lill-Palk tagħna.

Il-valur artistiku u letterarju ta' bejn l-ewwel u t-tieni kummiedja mhux ta' kalibru wieħed. L-ewwel xogħol huwa wisq iżjed maħsub, minsuġ skond is-sengħa b'azzjoni wisq iżjed omoġenea u effettiva, għalkemm, bħalma fissirna, il-kwadru ta' l-ambjent u tal-personaġġi mhux ir-ritratt veru tal-ħajja soċjali Maltija. Fit-tieni hemm dawk in-nikkiet u inverisimiljanzi ta' ambjent u psikoloġija li, bħala xi ftit min-nuqqasijiet karatteristiċi ta' l-awtur fix-xogħlijiet drammatiċi tiegħu, jirkaċċaw wisq iżjed f'din milli fl-ewwel produzzjoni.

Sew fl-ewwel kemm fit-tieni produzzjoni naraw li fost il-persunaġġi hemm il-karattru qadim tas-seftur li soltu konna naraw, xi mindaqqiet ilimkien mas-seftura f'dar waħda (li jew jitlewmu bejniethom għax igħiru għal xulxin jew jinnamraw ma' xulxin). Dawn il-lum għamlu żmienhom bħalma ilhom li għamlu żmienhom fit-teatru Taljan, l-Arlekkin, Pasquariello, Scaramuccia, Stenterello, u karattri qodma bħal dawn. Iżda għalkemm fil-"Għanja tar-Rebbiegħa", seftura xwejħa kienet tixraq iktar minn seftur xih (meta hawn Malta s-seftur ma kontx issibu ħlief sal-bidu tas-seklu dsatax, u aktarx għand xi familja nobbli), billi l-qofol li fuqu hu mibni l-'climax' tal-kummiedja hija s-sakra ta' Nestu li kellu l-vizzju tax-xorb, il-karattru ta' mara kien iwaqqa' t-trama tas-suġġett. Għal dawk li huma karattri, kif diġà fissirna, dak ta' Camenzuli jidher li mhux il-bniedem li miegħu tista' dlonk tiltaqa' fil-ħajja tagħna — u l-pretensjonijiet poetiċi tiegħu fuq il-mewtu tiegħu, jiġi li xi waqtiet tarahom barra minn lokhom. Il-bidla tiegħu morali fl-aħħar att għandek tħossha psikoloġikament daqsxejn ukoll barra minn lokha. Is-suspett ta' Edgar li Naudi mhux missieru jidher li hu mgħaġġel wisq fuq espressjoni sem-

pliċi ta' Nestu s-seftur, li kien lis-sakra: "Qisek dak in-nhar li rajtu jagħtik f'idejn is-sinjura tiegħu u jgħdilha... u jgħidilha... ħa, ħa, ħaj." (Ara paġ. 17). Il-perijodu ta' tmien snin huwa twil wisq bejn it-tieni u l-aħħar att għal żewġt iħbieb bħalma kienu Naudi u Cammenzuli bla ma jaraw lil xulxin meta dawn baqgħu fl-istess pajjiż ċkejken bħalma hija Malta — meta dawn iż-żewġt iħbieb, wieħed huwa mużiku u l-ieħor librettista, li kif għandek tistħajjel, messhom dlonk jiltaqgħu mħabba x-xogħol tagħhom. Iżda li ma kienx hekk, l-epilogu ma kienx ikollu l-effett tiegħu. Id-djalogi għandhom in-naturalezza tagħhom, u fuq hekk, neħħi bħalma għidna xi espressjoni iebsa, G. Pisani wera sengħa kbira tal-Palk.

'L hawn u 'l hinn nosservaw xi għiltijiet ta l-ortografija li b'daqsxejn ta' ħsieb wieħed sata' jaħrabhom u li nittamaw li jissewwew f'edizzjoni oħra.

Fil-waqt li wara kollox nifirħu lill-awtur għall-ħila tiegħu fl-arti drammatika maltija li biha qiegħed igħin hekk tajjeb biex il-Palk Malti jintrafa' mill-għajb ikreh li fih kien, nittamaw li 'l quddiem il-pinna tiegħu għalliela tagħtina xogħlijiet oħra li jissoktaw jagħmlu ġieh lil ismu u lil Art twelidu.

A. C.

LISTA TA' KONTRIBUZZJONIJIET GĦALL-GĦAJNUNA TAR-RIVISTA "IL-MALTI"

Kav. Dr. G. Galea, M.D., D.P.H.	£6	0	0
Sur A. Cremona	1	0	0
Sur G. Chetcuti	1	0	0
Sur V. Apap	1	0	0
Sur G. Zarb Adami	1	0	0
Sur L. Said		17	6
Rev. Patri Lett. N. Magro, O.F.M.		5	0
Sur M. Micallef		5	0

Infakkru illi l-kontribuzzjonijiet ta' flus għandhom jinbagħtu għand il-Kaxxier, Victor Apap, 150, Tower Road, Tas-Sliema.

MATINEE LYRIQUE FIL-KAŻIN TA' L-ISTUDENTI TA' L-UNIVERSITA'

Fid-29 tax-xahar li għadda fil-Każin ta' l-Istudenti ta' l-Università sar *Matinée Lyrique* organizzat mill-"Għaqda tal-Malti (Università)". Il-ħsieb ta' dan *il-Matinée Lyrique* huwa li jdewwaq il-ħlewwa u qawwa tal-poeżija Maltija miktuba minn poeti Maltin tal-lum li bil-għanja tagħhom imnebbħa minn idejiet oriġinali, għolja u artistiċi, qiegħda, bħall-poeżija moderna f'ilsna oħra, iżżejjen il-letteratura Maltija u tagħtiha l-isbaħ xejra fl-arti lirika.

Il-mużika mqabbla mal-ħsieb u r-ritmu ta' kull poeżija li ntqalet kienet magħżula u mmexxija mis-Surmast Pace li wera l-akbar ħila biex iqabbel u jissinkronizza. Ma noqogħdux insemmu l-poeżiji li ntqalu għax il-wisa' tar-rivista ma jagħtiniex, biss ingħidu li l-poeżiji li kienu magħżula mill-istudent Wallace Gulia, B.Sc., laqtuna kollha kemm huma, l-iktar għaliex min qalhom għaraf jagħtihom it-ton, ix-xejra u l-lewn ta' leħen li kien jixirqilhom u jimxi mal-melodija ritmika ta' versi u mużika flimkien.

Tkellem l-ewwelnett l-istudent Gulia li, kif għedna, kellu l-akbar sehem fil-għażla tal-poeżiji, fejn fisser l-iskop ta' dik il-laqgħa u qal ukoll illi l-versi li ntgħażlu ma kinux ta' bil-fors l-aħjar eżemplari ta' poeżija Maltija, iżda poeżija magħżula għal dik l-okkażjoni ta' l-ewwel *Matinée Lyrique*.

Wara li għalaq il-programm mużiku-letterarju tkellem il-Professur Aquilina, bħala President tal-"Għaqda tal-Malti" ta' l-Istudenti Universitarji, fejn faħħar il-ħsieb sabiħ ta' dik il-laqgħa u fisser il-bżonn li jibqgħu jsiru minn dawk il-laqgħat hekk sbieħ fid-divertiment intellettwali tagħhom u fisser ukoll it-tama illi, barra t-Teatru Nazzjonali li l-Gvern kien biħsiebu jwaqqaf, fl-Università tingħażel jew tinbena Sala għal dawk il-laqgħat u rappreżentazzjonijiet teatrali. Fl-aħħarnett, l-Onor. Boffa, li kien mas-Sinjura tiegħu fost il-mistednin, tkellem u għalaq dik il-laqgħa billi wettaq it-tama li l-Gvern ikun jista' jgħin biex f'Malta jkollna t-Teatru Nazzjonali tagħna.

Nixtiequ fl-aħħarnett ingħidu illi dik il-laqgħa kienet ukoll imħennija mhux ftit f'għeluq kull taqsima tal-programm mill-pjanisti, is-Sinjurini Adriana u Aurora Abela, L.R.S.M. (Londra) u Cora Agius Ferrante u mill-vjolinista s-Sur Raphael Attard, li s-sengħa tagħhom fid-daqq tal-pjanu u tal-vjolin għaxxqet lil kull min semagħhom.

——— :0 :———

AVVIŻ EDITORJALI

Jiddispjaċina illi mħabba n-nuqqas ta' wisa' għal din id-darba kellna nħallu barra xi kontribuzzjonijiet ta' proża u poeżija, fosthom xi reċensjonijiet.

LISTA KRONOLOĠIKA TAL-MEMBRI AKKADEMIĊI TA' "IL-GĦAQDA TAL-KITTIEBA TAL-MALTI"

Borg Alf. M.	14. 11. 20
Caruana Fran. Sav.	14. 11. 20
Cremona Ant.	14. 11. 20
Mifsud Bonnici Rik.	14. 11. 20
Muscat Azzopardi Ġino	14. 11. 20
Psaila Mons. Karm, D.Litt.	14. 11. 20
Sant Karmnu	14. 11. 20
Gal a Mons. P., J.C.D.	18. 12. 21
Farrugia Kan. Ġammari	18. 12. 21
Briffa, Dr. Ros., B.Sc., M.D.	17. 10. 26
Galea Dr. Ġużè M.D., D.P.H.	17. 10. 26
Gatt Ġużè	17. 10. 26
Porsella Flores G.	17. 10. 26
Saydon Prof. Mons. P.P. B. Lit., B.L.Can., Lic. S. Script.	18. 12. 27
Agius Marju	24. 11. 35
Aquilina Prof. Ġużè B.A., LL.D., Ph.D. (Lond.)	24. 11 35
Biancardi Nikol	24. 11. 35
Delia Patri G., S.J.	24. 11. 35
Farrugia Dun Karm	24. 11. 35
Pisani Ġorġ	24. 11. 35
Rapa Patri Piju, O.P.	24. 11. 35
Born Patri W., O.P.	19. 12. 37
Chetcuti Ġużè	19. 12. 37
Diacono Ġużè, P.L.	19. 12. 37
Kissaun M.	19. 12. 37
Mejlak Mary	19. 12. 37
Ransley Ġorġ	19. 12. 37
Vassallo Karmenu	19. 12. 37
Vassallo Arthur V.	19. 12 37
Buttigieg Dr. Anton, B.A., LL.D.	20. 3 38
Tabone Prof. Patri Pawl, O.F.M.	20. 3. 38
Apap Victor	25. 2. 40
Butcher May	25. 2. 40
Galea Joseph	25. 2. 40
Cassola Alb. M.	8. 8. 41
Cassar Pullicino Ġużè	8. 8. 41
Ellul Ġużè	8. 8. 41
Gatt Salvu	8. 8. 41
Sant Dun Karm	8. 8. 41
Zarb Adami Godfrey	8. 8. 41
Charles Brother Amedy	7. 7. 42
Vella Haber Kelinu	7. 7. 42
Camilleri Dun Frans	13. 5. 43
Cauchi Ġużè, LL.D.	13. 5. 43
Barbara Patri Valentin, O.P.	3. 4. 44
Scerri Patri Akkursju, O.F.M.	23. 3. 45
Zahra Walter	23. 3. 45
Busuttil Kapt. G.	8. 2. 46
Agius Dr. E., M.D. B.Sc., D.P.H., D.Bact.	8. 2. 46
Serracino Inglott Erin	8. 2. 46
Zammit Dr. Ġorġ, LL.D.	8. 2. 46
Muscat Azzopardi Ivo, P.L.	18. 6. 46
Nicholas Alf.	18. 6. 46
Glavina Patri D., S.J.	19. 11. 46
Mallia Ġużi	19. 11. 46
Coleiro Prof. Dun Ed.	7. 2. 47
Mejlak Patri G., S.J.	7. 2. 47

MEMBRI KORRISPONDENTI

Laurent Ropa, Pariġi	19. 12. 37
Edward Ellul, Londra	13. 5. 43

JINBIEGH 1/-

Agent Direttur: A. Cremona,
53, Triq Wara Santa Ubaldeska,
Paula.

Ħlas 2/6 fis-sena. Ktieb wieħed 1/-.
Dak li hu ħlas tar-rivista jinbagħat
lil Victor Apap, 150, Triq it-Torri,
Tas-Sliema.